

دانشگاه فرهنگیان

فصلنامه علمی تخصصی

پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی

دوره چهارم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۱

ارزیابی رابطه مهارت‌های اجتماعی و تربیت شهروند در کتاب‌های جامعه‌شناسی متوسطه دوم

ارسال: ۱۴۰۰/۰۷/۲۶

زهرا اسمی جوشقانی^۱

پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۲۵

چکیده

برقراری ارتباط و تعامل مؤثر با دیگران مستلزم کسب مهارت‌های اجتماعی است که پیامد آن سلامت فردی و اجتماعی است. نهاد آموزش و پرورش از طریق درس جامعه‌شناسی می‌تواند این امر را محقق سازد و شهروندانی فعال و مسئولیت‌پذیر را تربیت نماید. به همین منظور در این تحقیق با کمک نظریه‌های جامعه‌شناسی به دنبال بررسی و تبیین رابطه مهارت‌های اجتماعی و تربیت شهروندی در کتاب‌های جامعه‌شناسی متوسطه دوم هستیم. روش انجام تحقیق توصیفی و کیفی است که از طریق مصاحبه‌های عمیق با معلمان جامعه‌شناسی متوسطه دوم صورت گرفته است. نتایج نشان می‌دهد به مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌های جامعه‌شناسی چندان توجه نشده است و بیشتر مطالب مفهومی و در حوزه شناختی است و مصادیق عینی و رفتاری مهارت‌های اجتماعی مطرح نشده است و مسلماً با این محتوا دانش‌آموزان چندان با نقش شهروندی آشنا نمی‌شوند. بنابراین لازم است که محتوای کتاب‌ها مورد بازبینی قرار بگیرد و در حوزه مهارتی و رفتاری بیشتر کار شود.

واژه‌های کلیدی: مهارت‌های اجتماعی، تربیت شهروندی، کتاب‌های جامعه‌شناسی متوسطه دوم.

مقدمه و بیان مسأله

اجتماعی شدن فرایندی است که در آن هنجارها، مهارت‌ها، انگیزه‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای فرد شکل می‌گیرد تا ایفای نقش کنونی و آتی او در جامعه، مناسب و مطلوب شناخته شود. در این فرایند اکتساب و به کارگیری مهارت‌های اجتماعی و چگونگی برقراری ارتباط و تعامل با دیگران، یکی از مؤلفه‌های اصلی رشد اجتماعی به خصوص در نوجوانان محسوب می‌شود. بنابه تعریف، مهارت‌های اجتماعی به رفتارهای آموخته شده و مقبول جامعه اطلاق می‌شود. رفتارهایی که شخص می‌تواند با دیگران ارتباط متقابل برقرار کند که به بروز پاسخ‌های مثبت و پرهیز از پاسخ‌های منفی بیانجامد. گاهی سپردن مسئولیت‌ها و درگیر ساختن افراد با راه‌هایی که به نفع آنان تمام می‌شود و به کسب مهارت‌های اجتماعی میانجامد و نهایتاً فرد را برای رفتن به جامعه و پذیرفتن مسئولیت اصلی خویش آماده می‌سازد. مهارت‌های زندگی، شخص را قادر می‌سازد تا دانش نگرش و ارزش‌های وجودی خود را به توانایی‌های واقعی و عینی تبدیل کند تا بتواند از این توانایی‌ها در استفاده صحیح‌تر نیروهای خود بهره‌گیرد و زندگی مثبت و توأم با شادابی را برای خود و دیگران فراهم سازد. کسب مهارت‌های زندگی در کنار کسب علم و دانش و تغییر متناسب نگرش‌ها و ارزش‌ها و تقویت رفتارهای مناسب، به رفتارهای سالمی میانجامد که خود مشکلات و موانع سلامتی روان را کاهش می‌دهد و در نتیجه، بهداشت روانی را ارتقاء می‌بخشد. (امیریان‌زاده و بشارتی، ۱۳۹۷: ۱۹-۱۸)

مهارت‌های اجتماعی، رفتارهایی هستند که فرد را قادر به تعامل مؤثر و اجتناب از پاسخ‌های نامطلوب نموده و بیانگر سلامت رفتاری و اجتماعی افراد هستند. این مهارت‌ها ریشه در بسترهای فرهنگی و اجتماعی داشته و شامل رفتارهایی نظیر پیشقدم شدن در برقراری روابط جدید، تقاضای کمک نمودن و پیشنهاد برای کمک به دیگران است. از مهمترین اهداف آموزشی دوران کودکی توسعه مهارت‌های اجتماعی بوده و میزان برخورداری کودکان و بالغین از این مهارت‌ها بر سلامت فردی و اجتماعی اثرگذار است. تبعات و پیامدهای برخورداری از سطوح نامناسب مهارت‌های اجتماعی منجر به فقدان سلامت رفتاری و اجتماعی مناسب در دوران بزرگسالی خواهد بود. (گرمارودی و وحدانی نیا، ۱۳۸۵: ۱۴۸) مهارت‌های اجتماعی

شامل قابلیت بیان افکار در تبادلات اجتماعی، دانش نسبت به نقش‌ها و ارزش‌های اجتماعی، مهارت درک شرایط مختلف اجتماعی، مهارت‌های حل مسأله و مهارت‌های ایفای نقش‌های اجتماعی است. مهارت‌های اجتماعی شامل قابلیت‌هایی می‌شود که توأمأ هوش اجتماعی نامیده می‌شوند. (منظری و همکاران، ۱۳۹۵: ۴-۲)

شهروندان برای زندگی در جامعه نیازمند قوانین و مقررات اجتماعی به همراه کسب مهارت‌های اجتماعی هستند تا بتوانند در قالب چارچوب مشخصی، ارتباط و تعامل مؤثری با یکدیگر برقرار نمایند تا هم حقوق شهروندی و هم وظایف شهروندی برای همه مردم محقق شود و زمینه رشد جامعه و اصلاح ناهنجاری‌ها فراهم شود. به همین منظور در این مقاله به دنبال ارزیابی رابطه مهارت‌های اجتماعی و تربیت شهروند در کتاب‌های جامعه‌شناسی متوسطه دوم هستیم. در کشور ما شرایط آموزش و پرورش به گونه‌ای است که بیشتر دانش‌آموزان و خانواده‌ها به امر آموزش و موفقیت دانش‌آموزان در کنکور و قبولی در رشته‌های دارای منزلت و درآمد بالا توجه می‌کنند و بخش تربیت و آمادگی برای ورود به زندگی آینده خصوصاً در زمینه مهارت‌ها، ارتباطات اجتماعی، حقوق و وظایف شهروندی مورد بی‌مهری قرار می‌گیرد و به تبع معضلات و ناهنجاری‌های اجتماعی گوناگونی را به دلیل عدم آموزش و راهنمایی نسل جوان در جامعه شاهد هستیم. یکی از مناسب‌ترین زمینه‌های آموزش به نسل کودک و نوجوان جامعه، درس جامعه‌شناسی است، زیرا می‌توان به صورت عینی و ملموس مهارت‌های اجتماعی لازم را در سنین پایین همراه با دانش و نگرش بالا و مثبت برای زندگی در آینده به کودکان و نوجوانان آموزش داد و انتظار تربیت شهروندانی مسئولیت‌پذیر، متعهد و توانمند را داشت که پیامد آن سلامت روانی و اخلاقی در سطح فردی و اجتماعی خواهد بود.

پیشینه تحقیق

در تحقیق خسروی و جهانگیری (۱۳۹۸) مهارت‌های اجتماعی مواردی از قبیل توانایی گفتگو، آمادگی برای گوش دادن به دیگران، احترام به خود (عزت نفس)، احترام گذاشتن به احساسات و عقاید دیگران در تعاملات اجتماعی، آگاهی از احساسات خود و نحوه ابراز آن در جامعه، شفاف کردن ارزش‌های خود و نحوه بروز

آن در جامعه، همدلی و درک متقابل افراد در جامعه، نحوه برقراری ارتباط میان فردی، ارتباط کلامی و غیر کلامی مؤثر در جامعه، و نحوه انجام فعالیت در گروه‌ها را شامل می‌شود. طالب‌زاده نوبریان و همکاران (۱۳۹۱) به اهمیت نقش آموزش و پرورش در تربیت شهروند در جامعه محلی، ملی و جهانی پرداخته‌اند. نتایج آنها نشان می‌دهد در تحلیل محتوای کتاب‌های علوم اجتماعی دوره متوسطه از مجموع ۳۱۹۴ واحد محاسبه شده در محتوای کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه، تنها ۹۹ واحد به مهارت ویژه شهروندی اختصاص داشت. بیشترین میزان توجه با ۳۱ واحد متعلق به شاخص «خودآگاهی» بود. به شاخص «استفاده درست از امکانات شهری» هیچ اشاره‌ای نشده بود و متأسفانه بیشتر شاخص‌های مربوط به مهارت شهروندی از توجه بسیار کمی در محتوای برنامه درسی علوم اجتماعی برخوردار است. توکلی و سلطانی (۱۳۹۴) در پژوهشی به تحلیل مهارت‌های اجتماعی دانش آموزان استان آذربایجان شرقی و الزامات آن در برنامه درسی آنان پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان بر حسب طبقه اجتماعی، رشته تحصیلی، تحصیلات والدین و جنسیت متفاوت است و همین مساله لزوم تجدید نظر در برنامه درسی و تغییر آن به منظور کسب مهارت‌های اجتماعی که از اهداف برنامه درسی است را ضروری می‌نماید. احمدی و معینی (۱۳۹۴) به بررسی رابطه مهارت‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر جوانان شهر شیراز پرداخته‌اند. بر اساس نتایج تحقیق بین دلبستگی به خانواده و دوستان، تعهد به هنجارها، مشارکت، باور به اصول اخلاقی و رفتارهای پرخطر رابطه معناداری وجود دارد.

کولادو و آخورا (۲۰۰۶) برای تحلیل محتوای کتاب‌های درسی در رابطه با مؤلفه‌های تربیت شهروندی، ۵ مؤلفه مسئولیت‌پذیری، مشارکت، حل تعارضات، تنوع و حقوق بشر را مورد مطالعه قرار دادند. درخصوص مؤلفه مسئولیت‌پذیری، به ویژگی‌هایی همچون عادات، قوانین و مقررات، الزامات مسئولیت‌ها و اطاعت از قوانین راهنمایی و رانندگی تأکید ویژه‌ای مشاهده می‌شود؛ اما توجه کمی بر مسئولیت‌پذیری و مراقبت و دلمشغولی نسبت به دیگران صورت گرفته است. به مهارت‌های فکورانه و انتقادی تاحدودی توجهی سطحی شده است. مؤلفه مشارکت فعال در محتوای این دوره موردتوجه قرار گرفته است. متون درسی از تأکید و توجه بر مفهوم تعارض

اجتناب کرده و مسأله حل تعارضات را بسیار کم مورد توجه قرار می‌دهد. مفهوم تنوع و تکثر بیشتر از چشم انداز اطلاع‌رسانی (ارایه اطلاعات صرف) مورد توجه بوده و فرصت‌های کمی به تفکر انتقادی اختصاص یافته است. در رابطه با حقوق بشر نیز توجه اندکی صورت گرفته است. فالکس (۱۳۸۱) مسئولیت‌پذیری، بسط ارتباطات انسانی، کل‌نگری، احترام به اصول اخلاقی و سامرز (۲۰۰۲) تفکر انتقادی، توجه به نفع عمومی، مشارکت در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، درک نیازها و نگرش‌های دیگران، رفتار متعهدانه و غیره را مدنظر قرار می‌دهند. با توجه به مباحث مطرح شده در پیشینه بالا، مهارت‌های اجتماعی جز مؤلفه‌های اصلی شهروندی محسوب می‌شود و فرد را برای ورود به جامعه و زندگی آینده و پذیرش نقش‌های شغلی و والدینی آماده می‌کند و در واقع فرصت مشارکت و همکاری در امور و جنبه‌های مختلف گروهی و اجتماعی را فراهم می‌سازد و بهترین زمینه تربیتی محتوای آموزشی و کتب درسی است، زیرا مدرسه به عنوان نهادی رسمی نقش مهمی در جامعه‌پذیر کردن دانش‌آموزان در سنین کودکی و نوجوانی دارد که می‌تواند اثرات ماندگاری بر شخصیت جوانان و الگوهای رفتاری آنان داشته باشد.

مبانی نظری

مهارت‌های اجتماعی به ترکیبی از فنون مختلف اطلاق می‌شود که به کسب روابط بین فردی معنادار، ادراک و ارزیابی درست از خود و خودکارآمدی کمک می‌کند. در یک برداشت جامع، مهارت‌های اجتماعی ابزارهایی هستند که افراد را قادر می‌سازند تا با دیگران ارتباط برقرار کنند، یاد بگیرند، کمک بخواهند، نیازهایشان را به روش‌های مناسب برآورده کنند، با دیگران همکاری و همراهی کنند، دوستی ایجاد کنند، روابط سالم را توسعه دهند، قوت‌ها و ضعف‌های خودشان را در جامعه بشناسند، از خودشان مراقبت کنند و به طور کلی بتوانند با جامعه به طور موزون تعامل کنند. کسب مهارت‌های اجتماعی محور اصلی تحول اجتماعی، شکل‌گیری روابط اجتماعی، ارتقای کیفیت تعامل اجتماعی، خودکارآمدی و به طور کلی سلامت روان فرد است. (خسروی و جهانگیری، ۱۳۹۸: ۶۹)

مهارت اجتماعی استعدادی است که باعث بروز رفتارهایی می‌شود که به صورت مثبت یا منفی تقویت می‌شوند، نه رفتارهایی که مورد تنبیه واقع می‌شوند یا توسط دیگران خاموش می‌گردند. این مهارت‌ها می‌توانند در روابط آدم با دیگران منجر به نتایج مثبت و موفقیت‌آمیز شوند. از نظر فیلیپس کسی که دارای مهارت‌های اجتماعی است باید به گونه‌ای با دیگران ارتباط برقرار کند که بتواند به حقوق، الزامات، رضایت خاطر و یا انجام وظایف خود در حد معقولی دست یابد، بی‌آنکه حقوق، الزامات، رضایت خاطر یا وظایف دیگران را نادیده بگیرد، و در عین حال بتواند در این موارد مبادله‌ای باز و آزاد با دیگران داشته باشد. کلی، مهارت اجتماعی را رفتارهای معین و آموخته شده‌ای می‌داند که افراد در روابط میان فردی خود، برای کسب تقویت‌های محیطی یا حفظ آن‌ها انجام می‌دهند. (منظری و همکاران، ۱۳۹۵: ۴-۲)

بر طبق نظریه بی‌سازمانی اجتماعی، نظام اجتماعی در صورتی سازمان یافته و هماهنگ است که در خصوص هنجارها و ارزش‌های آن نوعی اتفاق نظر درونی و اجماع نظر وجود داشته باشد. بر اساس این تئوری، در وضعیت بی‌هنجاری، هنجارهای اجتماعی مطلوبیت خود را از دست داده و مدیریت اخلاقی لازم را بر افراد نمی‌توانند اعمال کنند. در نتیجه، افراد نمی‌توانند جهت رفتار خویش را تعیین نمایند. لذا فرد در چنین وضعیتی به درون خویش پناه برده و پیوندهای اجتماعی را نفی می‌کند. همراه با این وضعیت، اعتماد اجتماعی که لازمه آن وجود ضمانتهای هنجاری متقابل می‌باشد کاهش یافته و افراد مشارکت کمتری در روابط اجتماعی خواهند داشت و در نتیجه تعهدات آن‌ها نیز رو به نقصان می‌رود. (فتحی و مختارپور، ۱۳۹۵: ۹۱-۹۰)

از نظر وینسنت مهارت اجتماعی برای ایجاد و حفظ روابط بین فردی بادوام و ضروری هستند. اکتساب مهارت‌های اجتماعی و استفاده از آن‌ها برای عملکرد موفق در زندگی الزامی است و ما را در داشتن اینکه در موقعیت‌های مختلف چه بگوییم و چگونه رفتار کنیم توانمند می‌سازد. (رادمنش و سعدی پور، ۱۳۹۴: ۴۵)

از نظر پارسونز مهمترین ارزش‌هایی که باعث تقویت دموکراسی و بسط فرهنگ شهروندی در جامعه می‌گردد برخورداری بودن از روحیه عقلانی، انتقادی، دانش علمی و احترام به قانون است. (بدایان، ناطقی، ۱۳۹۵: ۲)

او شهروندی را به سه مقوله کردار اجتماعی، عضویت اجتماعی و انسجام اجتماعی

پیوند می‌دهد و شهروندی را با این سه مقوله کلیدی دارای نوعی احساس تعلق می‌داند که در نهایت به انسجام اجتماعی منجر می‌شود. (شیانی و داوودوندی، ۱۳۸۹: ۴۱) در نظریه شهروندی گفت و گویی هابرماس کنشگران اجتماعی به صورتی آزادانه برابر، منصفانه و عادلانه طرحی از ایده‌ها، نیت، درخواست‌ها، نقطه نظرات، توقعات و مطالبات خود را که ناظر به ترسیم یک نقشه جمعی برای پیگیری اهداف عمومی مشترک لازم است به صورت دیالوگی ارائه می‌دهند. (منوچهری و نجات حسینی، ۱۳۸۵: ۲۴-۲۵)

هابرماس با تاکید بر نظریه کنش ارتباطی و با محور قرار دادن مفاهیم عقلانیت ارتباطی، ارتباط بین الذهانی، زیست جهان وفاقی و اخلاق گفت و گویی، در پی دستیابی به رویکردی جدیدی از تربیت اخلاقی است. هدف تربیت اخلاقی در سطح اجتماعی دستیابی به تفاهم مبتنی بر کنش‌های اخلاقی که این امر هم در زمینه‌ای از آزادی و برابری صورت می‌گیرد و هم زمینه ساز رشد فضایی چون عدالت و آزادی می‌گردد و در سطح فردی نیز فضای مورد نظر هابرماس با عنایت به مباحث مرتبط با کنش ارتباطی رشد و شکوفایی خرد مبتنی بر ارتباط متقابل هنجاری (عقل ارتباطی) را در پی خواهد داشت. (نقیب‌زاده و نوروزی، ۱۳۸۸: ۱۴۱-۱۴۰)

در این مقاله بیشتر نظریات بی‌سازمانی اجتماعی و تئوری پارسونز و هابرماس مبنای چارچوب نظری قرار گرفته است. زمانی که ساختارهای مختلف جامعه کارکردهای خود را به درستی انجام دهند فرصت تبادل اطلاعات و تعاملات اجتماعی برای شهروندان فراهم می‌شود و ناهنجاری‌های جامعه کاهش می‌یابد و افراد به صورت نهادینه وظایف خود را انجام می‌دهند و الگوی رفتاری مشارکتی و منطقی در جامعه معنا پیدا می‌کند و افراد برای زندگی در چنین جامعه‌ای ملزم به رعایت و احترام به حقوق دیگران هستند و جامعه مدنی در جامعه محقق تر می‌شود.

روش تحقیق

روش تحقیق توصیفی و کیفی است که از طریق بررسی کتاب‌های جامعه‌شناسی مقطع متوسطه دوم (سه پایه) و همچنین مصاحبه‌های عمیق با ۱۵ نفر از معلمان (۱۰ زن و ۵ مرد) مطالعات اجتماعی شاغل در مقطع متوسطه دوم در استان‌های اصفهان،

لرستان و چهارمحل بختیاری دارای مدارک کارشناسی (۵ نفر)، ارشد (۷ نفر) و دکتری (۳ نفر) انجام شده است و بعد از اشباع نظری با دقت مصاحبه‌ها بررسی گردید و مفاهیم و مقوله‌ها از مصاحبه‌ها و متن کتاب‌های سه پایه استخراج گردید. در این تحقیق به دو دلیل از روش کیفی استفاده شده است:

*اهمیت و ضرورت موضوع مورد مطالعه در جامعه

*ناشناخته بودن دامنه موضوع و توالی فعالیت‌های مربوط به موضوع مورد مطالعه پژوهش کیفی رویکردی میان رشته‌ای، چند پارادایمی، چند روشی، تفسیری و طبیعت‌گرایانه است که امکان بررسی عمیق و معنی دار را از پدیده‌ها و فرایندهای اجتماعی فراهم می‌کند. (سفیری و همکاران، ۱۳۸۷: ۹۹-۱۰۰) بر اساس روش کیفی می‌توان به عمق معنا و برداشت و فضای ذهنی معلمان مطالعات اجتماعی نسبت به میزان آشنایی دانش‌آموزان با مهارت‌های اجتماعی و مفاهیم شهروندی پی برد و در واقع به صورت مستقیم و از دیدگاه خود آنان موضوع را بررسی کرد. در این صورت است که می‌توان به صورت عمیق و مستقیم مسأله، ماهیت و ویژگی‌های آن را درک کرد و در این صورت است که می‌توان راه‌حل‌های منطقی و عملی برای بهبود و ارتقا آموزش و محتوای کتاب‌ها را در نظر گرفت.

یافته‌های تحقیق

مهمترین مفاهیم و مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی و شهروندی استخراجی از کتاب‌های جامعه‌شناسی و مصاحبه با معلمان جامعه‌شناسی بر اساس پایه تحصیلی عبارتند از:

کتاب جامعه‌شناسی یک (پایه دهم):

درک اجتماعی

آشنایی با قوانین و مقررات (ارزش‌ها و هنجارهای جامعه)

بیان نیازهای اولیه و ثانویه

مراقبت از خود

هویت‌یابی (هویت فردی و اجتماعی)

حمایت اجتماعی

حل مسائل اجتماعی

همکاری و مسئولیت‌پذیری

ارتباط و تعاملات اجتماعی (کنش اجتماعی)

بر مبنای بررسی کتاب و همچنین مصاحبه‌های انجام شده در پایه دهم به مباحث مربوط به مهارت‌های اجتماعی و شهروندی بیشتر از بقیه پایه‌ها پرداخته شده است. مصادیق عینی و رفتاری در این دو زمینه بیشتر مشهود است و بیشتر با طرح مسائلی چون پدیده‌های اجتماعی و جهان اجتماعی اهمیت بعد رفتاری افراد در زمینه خودآگاهی، هویت و پیامد کنش‌های فرد در جامعه را مطرح می‌کند و ضمن توجه به بعد فردی شخصیت و احترام به خود و خواسته‌های فردی بعد اجتماعی شخصیت و زندگی در جامعه. البته نظر معلمان تأکید بیشتر و خاص‌تر بر مؤلفه‌های شهروندی و مهارت‌های اجتماعی در کتاب است تا دانش‌آموز به صورت ملموس‌تر مسائل جامعه را درک کند ولی آن‌ها کلیت مفاهیم پایه دهم را بیشتر قبول دارند چون راحت‌تر می‌توانند مثال و مصادیق آن را برای دانش‌آموزان مطرح کنند و در قالب کار تیمی و گروهی مفاهیم را پیاده کنند. البته نظر اکثر معلمان این است که این سطح از آگاهی بخشی در زمینه مهارت‌های اجتماعی برای شهروندان جامعه کافی نیست و باید به صورت عملیاتی و قرار گرفتن در موقعیت‌های شبه واقعی فرصت کسب مهارت و مشارکت را به دانش‌آموزان داد.

کتاب جامعه‌شناسی دو (پایه یازدهم)

هویت مذهبی و اسلامی

تعهد و تعلق مذهبی

بر مبنای بررسی کتاب و همچنین مصاحبه‌های انجام شده در پایه یازدهم بیشتر مفاهیم نظری مربوط به جهان غرب و مفاهیمی چون رنسانس، سکولاریسم و اومانیزم مورد توجه قرار گرفته است و به صورت مشهود به مفاهیم شهروندی و مهارت‌های اجتماعی توجهی نشده است ولی بر اساس مصاحبه‌ای انجام شده با معلمان با توجه به پرداختن به مفاهیم مذهبی و اسلامی می‌توان مصادیقی از هویت مذهبی و اسلامی و پایبندی و تعلق به ارزش‌های دینی و مناسک دینی را برای دانش‌آموزان مطرح نمود و آگاهی بخشی در این زمینه را از دل مباحث سنگین نظری استخراج نمود.

کتاب جامعه‌شناسی سه (پایه دوازدهم)

انتقادپذیری

درک معنای رفتار دیگران.

بر مبنای بررسی کتاب و همچنین مصاحبه‌های انجام شده در پایه دوازدهم مفاهیم نظری پیرامون نظریه‌های جامعه‌شناسی مطرح گردیده است و تلاشی در جهت بیان مصادیق عینی و عملی برای دانش‌آموز در قالب نظریه‌های جامعه‌شناسی صورت نگرفته است و صرفاً به مباحث سنگین نظری بسنده شده است که جز حفظ مطلب و سردرگمی برای دانش‌آموز ارمغانی ندارد. در بخشی از کتاب نیز مفاهیم تاریخی و فلسفی به صورت سنگین و ثقیل مطرح شده است و تلاشی در جهت پیوند مباحث با مفاهیم جامعه‌شناسی صورت نگرفته است و تنها انتقادپذیری و درک معنای رفتار دیگران یا به عبارتی احترام به نظرات دیگران به عنوان مهارت اجتماعی از طرف معلمان مطرح گردیده است.

مهمترین نکات چالشی استخراجی از مصاحبه‌ها:

عدم توجه به مبحث دوست‌یابی.
عدم پرداختن به مهارت نه گفتن.
عدم پرداختن به مبحث جرات ورزی.
عدم تعریف و تمجید و تقدیر از دیگران.
بیان مفاهیم انتزاعی و دور از ذهن برای دانش‌آموزان (سنگین و ثقیل بودن مفاهیم).
عدم بیان مصادیق عینی، عملی و اجرایی برای شهروندی و مهارت اجتماعی.
تأکید بر جنبه‌های تئوری و نظری و عدم توجه به بعد رفتاری و مهارتی شهروندی و مهارت‌های اجتماعی.
آمیختگی مباحث جامعه‌شناسی با فلسفه و دشوار کردن مفاهیم برای دانش‌آموزان.
آرمان‌گرایی.

بیان نکات منفی برای فرهنگ غرب و عدم توجه کافی به نکات مثبت فرهنگ غرب.
به طور کلی در دوره متوسطه دوم، کتاب جامعه‌شناسی پایه دهم بیشتر از سایر کتب مفاهیم و مؤلفه‌های مهارت اجتماعی و شهروندی را مد نظر قرار داده است. به طور کلی در کتاب‌های علوم اجتماعی چالش‌های زیادی در آموزش مهارت‌های

اجتماعی و تربیت شهروندی وجود دارد که با بررسی آن‌ها و بازنگری کتب درسی می‌توان زمینه آموزش مؤثر مهارت‌های اجتماعی و تربیت شهروندی را فراهم نمود و زمینه تربیت شهروندانی فعال و مشارکت جو را فراهم نمود..

بحث و نتیجه‌گیری

برای داشتن ارتباط مؤثر و سازنده با دیگران لازم است که ابتدا اصول برقراری ارتباط با دیگران را یاد بگیریم تا بتوانیم از این طریق هم به خواسته‌های خود دست پیدا کنیم و هم نیازهای دیگران را فراهم کنیم. یکی از راه‌های آموزش فراگیر نهاد آموزش و پرورش و کتاب‌های درسی خصوصاً درس جامعه‌شناسی است. زیرا از طریق درس جامعه‌شناسی مهارت‌ها و شیوه‌های زیستن در جامعه را باید آموزش بدهیم تا با وجود تفاوت‌ها و احترام به آن‌ها به همگونی و اتحاد برسند. دانش‌آموزان باید به وظایف و حقوق خود آشنا شوند تا هم از لحاظ فردی زندگی سالم و موفق داشته باشند هم اینکه به سعادت‌مندی و پویایی جامعه کمک کنند. درس جامعه‌شناسی باید بتواند از طریق محتوا به دانش‌آموزان تصویری از جامعه خود و جامعه جهانی بدهد (هویت ملی و جهانی) تا بتوانند به عنوان شهروند موقعیت خود و جامعه‌اش را در سطح ملی و فراملی درک کنند و بر اساس آن به تحلیل جامعه و شرایط موجود بپردازند. زیرا دانش‌آموزان ما نیاز دارند برای زیستن به عنوان یک شهروند قرن بیست و یکمی، ذهن کنجکاو، پرسشگر و تحلیل‌گری داشته باشند. در سال‌های اخیر با کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در انتقال مفاهیم جامعه‌شناسی و گسترش دامنه اطلاعات دانش‌آموزان از کشور و دنیا می‌توان سریع‌تر و راحت‌تر به این اهداف و مقاصد دست یافت و در جهت استانداردهای جهانی برای رسیدن به جامعه‌ای توسعه یافته گام برداشت.

در مقایسه نتایج این پژوهش با سیر پژوهش‌هایی که در پیشینه نظری به آن اشاره شده است، مفاهیمی چون مشارکت، درک معنای رفتار دیگران، همکاری و مسئولیت‌پذیری، تفکر انتقادی و نقدپذیری به صورت مشترک به چشم می‌خورد، ولی در این پژوهش بر خلاف سایر پژوهش‌ها مفاهیمی چون شفاف کردن ارزش‌های خود، دلبستگی به خانواده و دوستان، منافع عمومی، مشارکت در امور سیاسی و فرهنگی و

اقتصادی مورد توجه قرار نگرفته است و در مقابل در این پژوهش مفاهیم هویت‌یابی و تعلقات مذهبی بیشتر مد نظر قرار گرفته است.

بر اساس مصاحبه‌های انجام شده با معلمان متوسطه دوم و محتوای کتاب‌های جامعه‌شناسی متوسطه دوم مشخص گردید که هنوز آموزش مهارت‌های اجتماعی و بالطبع تربیت شهروندی در درس جامعه‌شناسی به صورت مطلوبی محقق نشده است و لازم است برای تربیت شهروندانی مشارکت‌جو و مسئولیت‌پذیر، فرایند آموزش مهارت‌های اجتماعی در درس جامعه‌شناسی را به صورت جدی مورد توجه قرار بدهیم. در گام اول به عنوان اولین راهکار لازم است با بررسی و بازنگری محتوای کتاب‌ها مؤلفه‌ها و مهارت‌های عینی بیشتری به دانش‌آموزان آموزش داده شود و در کنار حوزه شناختی به عنوان دومین راهکار به تقویت حوزه مهارتی و رفتاری دانش‌آموزان با دوری از مفاهیم انتزاعی و با کمک مصادیق ملموس و اجرایی پرداخت. در این مرحله لازم است که از تجربیات معلمان و کارشناسان علوم اجتماعی نیز بهره‌گرفت تا بر اساس دغدغه‌ها و نگرش‌های معلمان و متخصصین حوزه جامعه‌شناسی بهترین اصلاحات و تغییرات اعمال گردد و همچنین با برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی و توجیهی برای دبیران زمینه استفاده از شیوه‌های جدید تدریس با بهره‌گیری از آخرین فناوری‌ها فراهم شود تا سرعت و سهولت بیشتری در امر یادگیری صورت گیرد و هم‌اینکه دانش‌آموزان همگام با معلم با انگیزه بیشتری امر آموزش را دنبال کنند. البته تحقق این مسأله مستلزم برنامه‌ریزی علمی و کارشناسانه در جهت توجه جدی به علوم انسانی و خصوصاً دروس مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناسی در سه دوره تحصیلی و مجهز نمودن مدارس به امکانات جدید در امر آموزش است که پیامد آن تربیت شهروندانی مشارکت‌جو و خلاق است که در جهت توسعه اجتماعی و فرهنگی جامعه قدم بر می‌دارند.

منابع و ماخذ

- احمدی، حبیب، معینی، مهدی (۱۳۹۴) «بررسی رابطه مهارت‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر جوانان: مطالعه موردی شهر شیراز»، *راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، سال چهارم، شماره پیاپی ۹، شماره اول، صص ۲۴-۱.
- امیریان زاده، مژگان، بشارتی، فاطمه (۱۳۹۷) «تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر مهارت‌های اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه اول»، *فصلنامه زن و جامعه*، سال نهم، شماره سوم، صص ۴۲-۱۷.
- بدایان، محمود، ناطقی، فائزه (۱۳۹۵) «مهارت‌های شهروندی مغفول در برنامه درسی دوره ابتدایی ایران»، *پژوهش در برنامه ریزی درسی*، سال سیزدهم، دوره دوم، شماره ۲۲، صص ۱۲-۱.
- توکلی، یاسین، سلطانی، اکبر (۱۳۹۴) «بررسی و تحلیل مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان استان آذربایجان شرقی والزامات آن در برنامه درسی»، *پژوهش در برنامه ریزی درسی*، سال دوازدهم، دوره دوم، شماره ۲۰، صص ۱۰۳-۹۰.
- خسروی، رحمت اله، جهانگیری، مهدی (۱۳۹۸) «تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر خودکارآمدی دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان»، *دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی*، سال ۱۹، صص ۸۷-۶۵.
- رادمنش، عصمت، سعدی پور، اسماعیل (۱۳۹۴) «اثر بخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر بهبود رابطه معلم- شاگرد و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان شهر تهران»، *پژوهشنامه تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد*، شماره ۴۵، صص ۵۶-۴۳.
- سفیری، خدیجه و ابوعلی و دادهیر و سمیه طالبی اردکانی (۱۳۸۷) «برساخت اجتماعی و فرهنگی مساله اجرای مهریه در ایران: مطالعه کیفی انگیزه‌های زنان شیرازی از به اجرا گذاردن مهریه‌های خود»، *فصلنامه علوم اجتماعی*، شماره ۴۴، صص ۱۲۱-۸۹.
- شیانی، ملیحه و طاهره داوودندی (۱۳۸۹) «تحلیلی بر میزان آگاهی از حقوق شهروندی در میان دانشجویان»، *فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، شماره ۵، صص ۵۹-۳۵.
- طالب زاده نوبریان، محسن (۱۳۹۱) «نقش برنامه‌های درسی علوم اجتماعی در پرورش مهارت‌های شهروندی»، *فصلنامه راهبردهای آموزشی*، دوره ۵، شماره ۳، صص ۱۶۹-۱۶۳.
- گرمارودی، غلامرضا، وحدانی نیا، مریم سادات (۱۳۸۵) «سلامت اجتماعی؛ بررسی میزان مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان»، *پایش*، سال پنجم، شماره ۲، صص ۱۵۳-۱۴۷.
- فالكس، کیث (۱۳۸۱) شهروندی، مترجم محمد تقی دلفروز، تهران، انتشارات کویر.

فتحی، سروش، مختارپور، مهدی (۱۳۹۵) «ارزیابی میزان تاثیر مهارت های شهروندی بر ارتقای توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: مناطق ۳، ۷، ۱۴ تهران)»، *مطالعات توسعه اجتماعی*، سال نهم، شماره اول، صص ۸۷-۱۰۳.

منظری، اشرف، قیومی، عباسعلی (۱۳۹۵) «رابطه دوره های آموزشی مهارت های اجتماعی سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران با فرهنگ شهروندی (مطالعه موردی: منطقه ۸ سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران)»، *مجله مدیریت فرهنگی*، سال دهم، شماره ۳۳ و ۳۴، صص ۱-۱۴.

منوچهری، عباس و سید محمود نجاتی حسینی (۱۳۸۵) «درآمدی بر نظریه شهروندی گفت گویی در فلسفه سیاسی هابرماس»، *نامه علوم اجتماعی*، شماره ۲۹، صص ۱-۲۸.

نقیب زاده، میرعبدالحسین، نوروزی، رضا علی (۱۳۸۸) «تحلیلی بر اهداف تربیت اخلاقی و اجتماعی از دیدگاه هابرماس با تاکید بر نظریه کنش ارتباطی»، *جامعه شناسی کاربردی*، سال بیست و یکم، شماره پیاپی ۳۷، شماره اول، صص ۱۴۲-۱۲۳.

Collado, MC, Atxurra, RL.(2006) Democratic citizenship in textbooks in Spanish primary curriculum, *Curriculum Studies*,38(2),205-28.

Summers, Jacqueline Y. (2002) A proposal Model for Anchorage Adult Civic Education. published Master of Education Thesis.